

השמש ובית האסורים

מאת עדי צמח

על שלוש אידיולות של שאול טשרניחובסקי, בע"ז שנים לפטירתו

א. "כחום היום"

המלטי-האדם משך במידה כה רבה את תשומת הלב, כתב פעם המבקר האנגלי ט. ס. אליוט, עד של-המלט" המחזה, כמחזה, לא הושם לב כלל. מקרהו של "המלט" אינו מקרה יוצא דופן: פעמים רבות שבליטות יתירה של הגיבור הראשי ביצירה — שכרה יוצא בהפסדה, "תקלה" מעין זו אירעה, כמדומה, אף לקוראיו של "כחום היום" לטשרניחובסקי. דמותו של וולולה מחזתכת בבהירות ומרשימה במידה כזו, שאנו נוטים לשייך כוח כי אין המעשה בוולולה באי-דיליה, "כחום היום" אלא אלמנט אחד בתוך מירקמה של יצירה שלמה, שביעיותיה כוללת את בעיותיו שלו, והיא רחבה מהן הרבה. שהרי, "כחום היום" אינו מתחיל כלל בסיפורו של וולולה. פתיחתו בשני קטעים שהם קפס למעלה משמונים שורה וזיקתם העלילתית לסיפור על אודות וולולה להישותה רפה ביותר, אם איננו רוצים לפסול קטעים אלו מעין טעות מחבר. כסרתי עודף משורבבים שאין להם דבר עם היצירה עצמה, חייבים אנו לפרש לעצמנו פירוש חדש את "היצירה עצמה", לראות שמא אין סיפור וולולה אלא השלמם ההכרחי של שני הסיפורים הקודמים, או אן ניווכח כי אין לנו עניין בעלילה אחת ושני ספחים מיותרים, אלא בשלוש עלילות המשלימות זו את זו בשלוש רמות-התרחשות שונות.

ראשיתה של האידיליה, "כחום היום", עניינה בתיאור ה"זהרורים", בני החמה ה"ספויזים וקלילים" ה"פור" שים מאמם ונחבאים. ואין למצוא אר"תם בפיתנם, סופם של אלו, שהם מתגלגלים אחר כך בגרגירי "שער" רה בעלת שפם והיטה כבדת זרעו"נים". תפיסה קוסמולוגית זו, הער"שה את הקשר הסיבתי שבין זהב הח"מה לזהב החיטה לקשר סובסטנציא"לי, הינה, לכאורה, תפיסה מעגלית והרמוניסטית לגמרי. דבר אינו הילך לאיבוד: הזהב שנמלט מעם השמש ו"נטמן באדמה הוויר שוב לחיים במיט" מורפוזה חדשה, ברם, הטיית אוזן קשובה יותר למהלכו של השיר, עשר"ייה לגלות כי אין ההרמוניה שלמה כל כך. מצויים בו בקטע הראשון הצאי"טונים שאף אם ישתלבו בתי"אור הכללי ברמה הקוסמית, הרי ע"שויים הם להיתפס כדיסוננטיים אם ייסקרו מנקודת ראות אחרת, לאמור, ברמה האנושית-החברתית.

1) על חשיבות תמונת בית הסר"הר להבנת האידיליה כולה עמד, עד כמה שידוע לי, רק מחקר אחד והוא מאמרן של ש. שמיר ור. שלגי, "להר"ראת ארבע אידיולות של טשרניחוב"סקי" ("החינוך" טבת—שבט תשי"ח, חוברת א—ב): "לגבי חוסקה מקום כליאתו הוא בית הסוהר. לחלולה העולם הזה כולו הוא בית כלא המ"צר. נת צעדיו, בולם את נטיותיו ונר"טל הימנו את הירותו." (עמ' 43).

עמדה חמתו של חמוז באמצע שמים, משפיעה שפע של אורות ונגוהות על שדמות אוקריינה וגניה. ימים של פלדות נשפכו; ושביבים, ורשפים וזהרורים... (ש' 1—3)

השפעת השפע, סימן של חסד ור"צון היא. אולם דימוי הפלדות אינו שייך לאסטמוספירה זו. מנקודת המבט האנושית אלמנט דיסוננטי הוא. (נעיו ונרמזו כבר עתה כי ציור הפלדה שייך לקוטב הנגדי המצוי ברוב האי-דיליות של טשרניחובסקי — לקוטב בית האסורים.) ליוצא בו אף ציור המים מעין —

אלה באו לבין עלים ובסדקי מעניות הוחבאו (ש' 8)

ביטוי זה נטול מספר ישעיהו (פ' מב, פס' 22) שבו הוא מופיע כך: "ובבתי כלאים הוחבאו, שוב נרמזים אנו בחצירה על רמת הבנה אחרת שאפ"שר להבין בה את המחזוריות הקוס"מית. העלמותם של אותם "ילדים שובבים", שאף אחד מהם לא שב כלעומת שבא", ניתנת להבנה לא רק כשלב במחזוריות קוסמית, אלא גם כטרגדיה אנושית: כקבורה, כמאסר, הרמוזים על קיומה של מערכת אה"

רת, לבר מזו שסביב לקוטב השמש, מתרבים לקראת סיומו של הקטע ה"ראשון:

ופשט הזהב התחתון ונגע בזהב העליון, ויתלכדו אורות באורות, וגבר החום עד מאד, עד שימו מחנק לנפש." (ש' 24—22)

מחזור הזהב הקוסמי מופיע איפוא ברמה האחרת, כמעגל המחניק את הנפש. על אותה "נפש", על הער"לם האנושי, מוטב הפרק השני בשיר רה שלפנינו, זה המצייר תמונת הווי מחיי החברה הכפרית.

הפרק השני פותח שוב במוטיב ה"פינה. ילדי הטבע, וזהרורי השמש (כ"חלק הראשון) בורחים מפיתנם ונחב"אים: כנגד זאת מתכנסת החברה ה"אנושית דוקא בפניה. מי הם נציגי החברה האנושית ביצירה זו, אלו ה"מעמידים את הקוטב שמנגד לעולמה של השמש? שלישיה מושלמת מאין כמות: האחד הוא יהודי גוי, "המכר"נה בגוים, הצלוי", על שום שבתו נשרף הוא עצמו נכווה. השני הוא יוכים הקיטע וחולה השחפת. והשלי"ש הוא חוסקה גונב הסוסים. מקום הזימון של אותה שלישיה מפלאה של גנב, צלוי וקיטע, לאמור, הפינה

היחידה שאין מלכות השמש שלטת בה, אף היא אינה פינה מקרית בעל"מא: זוהי פינתו של בית האסורים שבכפרי, המשמש גם כבית הפקידות.¹⁾ תיאור בית האסורים מעורר מיד את גיתוכנו: שומר בית הסוהר הוא הקיטע — שמומו מאפשר לו לב"צע את תפקידו על הצד היותר טוב; הגנב, שעליו יש לשמור, יושב מחוץ לכלא ואינו חפץ כלל להימלט. בסר"פה של היצירה אף נכנס הוא בעצמו אל תוך הכלא ונועל את הדלת אח"ריו. עולמו של בית הסוהר איננו איפוא רק עולם בעל-מומי: הוא גם עולם מגוון של עבדים נרצעים, אפס, לא בכך עדיין עיקרו של הגי"הוד, משאנו שמים לב לעיסוק בו עוסקים נציגי החברה האנושית בק"טע שלפנינו, הוסף הנלעג ונעשה גרוטסקי: משה-אהרון ה"צלוי" מצ"ייר על תריסי בית הסוהר את שני הסמלים היסודיים שהעמידו את ה"קטע הקודם, סמלי ההרמוניה הקוס"מיו שבטבע: את השמש ואת הפ"רת. שפש ומצא לו מקום נאה לצי"רם! צורתה של אותה שמש-שלי"בית"סוהר, המצויירת למען הגנבים וה"קיטעים הנמלטים מפני השמש הא"מיתית, באמת, "יפה להלל". נקודה אדומה המוקפת עיגול אדום השולח קרניים צהובות וכחולות לכל הקצ"ות, וכל זה על גבי רקע ירוק וצ"בע ירקן של נחושת! הקריקטורה של הפרה אינה גרוטסקית פחות: הוא לבן, אדום וכתום והמחבר מעיד ע"ליו כי "לא היה ולא נברא כמותו, יפה עד להפליא מאד... יפטי כל כך שאין הפה יכול להגיד את שבהם" בני האדם. שמקום משכנם הוא בית הסוהר או בית הפקידות (היינו תך, בסופו של דבר) יוצרים להם, אי"פוא, שמש משלהם ופרחים משלהם, באותה שעה טרודים יזכים השומר חוסקה האסיר במלאכה קונסטרוקטי"בית ואנושית-אופיינית עוד יותר: השומר ואסירו מכינים יחד בית כלא חדש, "מעשה פלמורת", מלכות ל"עכברים. מידם של האנשים בטבע מתגלה איפוא גם ביצירת בתי כלא נוספים, לאנשים (והם נכנסים לתר"כמ, ככל הנראה, מרצון) ולעכברים...

עתה בא תורו של החלק השלי"שי, הרמה השלישית: סיפורו של ר"שמה על וולולה בן זקוניו, וולולה זה סוטה ממנוגם של בני חברתו: ב"חדר" אין הוא מצטיין. אך לעומת זאת משמיענו המשורר מיד בראשית הסיפור על שתי אהבות אחרות שלו, והללו אינן אלא, כמובן, השמש וה"פרחים:

משכים להסתכל בחמה בעוד בוקר, רטוב בטללים, עומד ומביט זבא לידי שכחה של מנתה בערב, מציץ בלהבות-מערב, והשמש הולך, ודועך, נעשה רשף — שביב וזיק אחרון מפרכס במותו." (סוף בעמוד ב')

דף מ"מ, כתב-יד רוטשילד מס. 24 כתי"ר, רוטשילד 24, המכיל 743 גליונות, נכתב בפירדה, איטליה, ב"1485 ונחשב כמלאכת-המהשבת המעולה ביותר של ציור ועיסוק יהודי-מסורתי. (הדף המובא כאן לקוח מתוך לוח-שנה שהוצא על-ידי מפעלי נייר אמריקאיים-ישראלים בע"מ)

השמש ובית האסורים

(סוף מעמוד א')

ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

... (ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

... (ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

... (ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

... (ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

... (ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

... (ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

... (ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

... (ש' 136—133) — וולוללה שומה לאן — לראות בפרחיה הדגן פרחים לדגן, והם קטנים, כתומים ונאים.

חיים של שנה להם ואך זריות זוכים לראותם. (ש' 141—139)

וולוללה שחור ממהז בית הסוהר והשמש המצוירת, אל השמש האמיתית, תית ואל פרחי הדגן האמיתיים, יודע גם את האמת הגדולה עליהם; הוא יודע את עובדת מהוויותם, גלוי ור"ל, לוע לפניו כי הרשפים מפרכים ומי תים ולפרחים יש רק חיים של שעה, עובדה זו, שנרמזה על רמה אחרת גם בתחילתה של היצירה, מופיעה כאן באופן מפורש, ומנקודת הראות האנושית, והנה המחזוריות הקוסמית מופיעה כאן בסימן של טראגיות, כ"י וון שבספירה האנושית בלבד טראגי הוא המות. וולוללה אינו שייך לעור"למה של השמש כמסקים גורדים; זהו יתן הבסיסית עם אשם זהורים בני החמה נרמזת שוב ושוב ביצירה, ר"גורלם — גורלו. לבו היה לב זהב, זהב מזוקק ולא לב... לב זהב וותר" גיהרי אלו הם התארים הניתנים ביצירה לקרני החמה. לעפר הארץ (ש' 10). לחיטה המלאה, ממש כאותם זהורים, ילדי השמש השוכבים, אין למצוא אותו בביתו. אין הוא מסתגר בבית הסוהר, הוא בורר לו פינה נשכחה, יצופה בשמש. כמותם, סופי שזוא מת בלדותו ברמות תלם רחוק, אלא שגורלו מר מגורלם כ"י שהוא, אין הוא יכול להיות לפרה, לניצנים, כאשר היו הם, אף ששכחה הזקן, אביו, מרגיש כי מטמורפוזה מעין זו עשויה להיות ההשלמה הי אפשרית היחידה לחייו —

...ונכנסה שנות ב', אלמלי, רב משה... אלמלי זרקתי פרחים על קברו... ניצנים... והוא נכה מהבטם, ככה... (ש' 264—265)

נמצע ממנו הדבר, וולוללה הנה, אה" רי הכל, רק אדם. נסיונו של האדם להרוג מבית הסו"הר הנלעג שלו אל המעגל הקוסמי

מה שקרוי בדרך כלל, בלשון עמיר מה קצה, הדחף הפנתיאטי אצל טשרניחובסקי) הוא תמיד, ובהכרח, נסיון טראגי, כך בפואמות מעין "גוקטורנו" ו"קסמי יער", וכך גם באידיליות.

ב. "לביבות"

האידיליה "לביבות" זכתה עד עתה לטיפול יסודי יותר מזה שניתן ל"כחום היום" סמלי השמש ובית האסורים בולטים בה יותר, ואף על ההקבלה שבה בין חיי האדם לבין ההליכים והגשמיים העוברים על גרגרי הדגן, עמדו כבר לא אחת. בשל כל אלה לא ננתה את היצירה כפי רוטרטו) אלא נסתפק בהארתה לאור מה שנראה לנו כבעייתיות היסודית שבה: העמדה פרטית בציר המתה הבסיסי שבין מעגלי השמש והדגן ל"בין מעגל בית האסורים. היצירה הי מותחלת בשלשלת משפטים ארוכים, רועים ונינוחים, מתארת בתחילתה עולם נאה והרמוני שבו מצויים הי שמש והקנה גיטל על רמת הפיאוד אחת. בעת ההתנערות מן השינה אין הבדל אם גיטל היא זו הננערת, אם העפרוני ואם השמש:

שנייה או תיקן משנתה החמה ולוחשים פניה" (ש' 9)

— — — ושלישית נעורה הזקנה גיטל, אלמנה הרב, והפקח עיניו המאירות.

צחום וכלי החלכת, באין זכר לעב על במרום, האחירו שמיים, ועסופי עשבים רעננים, פקחו זה עתה עיניהם, הבריקו המגרש והשדמה" (ש' 15—19)

גיטל ניעורה, וכן השמש. לגיטל יש עיניים מאירות, וכן למגרש ולשד" מה. באהדתו המעגלית של הקוסמוס אין כל בקע שהוא.

רק בהמשך היצירה, כאשר מסילת הייה של רייזלה מדומה בכל פרטיה למעשה הלביבות, נעשית הפרובלמ" יות שבפרללליות זה מוחשת. אכן אין לפנינו אלה הריפות שבגרוטס" קה כאשר מצאנו בחלקו השני של "כחום היום", אולם גם כאן טובלים

אנו בתיאור אירוני, מר של מעשי בני האדם החפצים להעתיק לתוכם, לתחום החינוך והעיצוב החברתי, את תהליכי הליטה והגזירה העוברים על גרגרי הדגן. מה שבני האדם כצלי" הים להשיג כתוצאה מטאמצם זה הנו בדיוק מה שעלה בידם ליצור בקטע השני של "כחום היום": בית סוהר מקושט ומצויץ במדים נאים של גימנסיה ובכתבי פרשקן.

גם יצירה זו, שפתחה באהדות שלמה בין האדם והטבע והמשיכה אחר כך בפרללליות בין השניים, פר לליות שנעשה אבסורדי יותר ויותר, מסיימת בסיום הטשרניחובסקאי ה" בלתי נמצע: הקרע המוחלט, הטראגי שבין האדם והטבע. נפערת תהום בין עולם השמש וקמה הדגן (הלבי בות) ובין העולם האנושי שמתגלה לבסוף, על אף הכל, כבית אסורים: "מצודת פטרוס ופבלוס, אסורה ולצפן, למשפחה... (ש' 249—250)

נערה יושבת בחפיסה... הו" רייזלה, רייזלה בתי" (ש' 249—250)

או תן דעתך על הקטע הבא, החותם את היצירה:

ושמש האביב החם התרומם ויצף באורות שדה ויער וזר, וקרן התנגבה — ומלמפה לחיי הזקנה. והיא יושבת, מביטה ושומעת רתיחת המים בסיר, שקודחים ורועשים וטוערים, מעלים קצף זאד, ולביבות בין הבעבעים... (ש' 260—256)

שוב לפנינו מהזור הזהב: השמש החם והזהב מלמעלה, הלביבות החי מות והזהבות מלמטה. הכל מוכן, אין על הזקנה אלא לגשת ולאכול בה" אה, אולם מוכן שלמות זו אינה יכולה להיראות ברובד האנושי אלא כקריקטורה מנעזעת של שלמות, א" תו תהליך שהשלים את המחזור הגר דול בטבע, את הקשר בין השמש וה" דגן, השלים מאידך גיסא את התח" פתחות האנושית המקבילה וגילה את פרייה האחד — את בית האסורים, כדי לקשור קשר אמיץ יותר בין הסימבוליקה של שתי האידיליות ש" טיפלנו בהן עתה. גיוקק לתיאור מרק הלביבות באידיליה שלישית, "בריית מילה":

"רגע ניתן לו מרק לביבות חמימות ממולאות, והיה למרק זה עין הזהב המזקק הניתן, וקרני השמש והאור משתברות בבועות, בשמן, כחולות, אדומות וצהובות..." (ש' 461—458)

האחדות השרשית שבין השמש, הדגן והלביבות, שכולם שייכים לקוטב הזהב המזוקק נבלטת כאן ביותר. (השווה, למשל, את הקטע הזה ל" קריקטורה שלו בתיאור ציור השמש על תריס בית הסוהר). גיטל וולוללה ארתן נפשות טהורות שנרא בתחילה כשלובות ואחרות באותו מעגל ש" שי משל היו בשר מבשרו, מוקאים מתוכו לבסוף אל מחוזם האנושי של" הם: אל הקבר, אל עולם בית האסו" רים.

ג. "הכף השבורה"

"הכף השבורה" היא הפחות שלמה שבין האידיליות, וקריאתה מותירה בנו רושם כי לפנינו אך פיגום בלי בדי, שלד העמודים שעליהם עשוי היה בניינה של האידיליה השלום כן להיבנות. אולם, אולי דוקא משום כך קל יותר ניתוחה המוטיבי של אי" דלילה זו מזה של חברותיה; נושאי השמש ובית הסוהר מתנכחים ומת נהנים בה באחריות. קיצוניות, ופרט כעריט באחריות, כמעט שאין ערש דבר ביצירה. השלד היסודי של בניין האידיליה הטשרניחובסקאית, שבאי" דליות האחרות קרם כבר עור וב" שר, נשאר כאן חשוף לעינו של ה" מסתכל.

הסטרוקטורה הכללית מזכירה מאד את דרך בניינה של האידיליה "כחום היום": עקרה של העלילה מתרחש בתוך כתלי בית הסוהר; אפס המח" בר מקדים לעיקר זה שני פרקים המקבילים מבחינת תפקידם, הלך" רוחם ורמת התארותם לפרקי הפתי" חה של "כחום היום". ראשונה מתו" ארת השמש, על מהוויותה האופיי" נית ועל מכלול זיקותיה לקוסמוס כולו. הצבעים האופייניים — זהב עומס", זורק מזהבן לנחלים", מוטיב הניצנוצות הסתפורים על פני כל ה" יקום — "מדליק ריבואות ניצנוצות חוגגים בראשי השיטים", לרבות כל סימני ההיכר שאפיינו את עולמה של השמש באידיליות הקודמות. מופר עים אף הכא. כמו כן מודגשות פה

(2) להשלמת הדברים, עיין במאמרו של ברוך קורצוויל, "שרשיו הנפשיים המיטפיסיים של היסוד האידילי" ("מולד", טבת תשי"ד). באותו מאמר קובע המבקר שכונה כי מרכזו של האידיליה הוא, היחס האמיתי שבין הטבע לבין גורלו של אדם.

(3) ניתוח מפורט מעין זה מצוי במ" אמרן הנ"ל של ש. שמיר ור. שלגי.

שתי התכונות הסותרות, לכאורה ש" קבעו את פרצופו של עולם השמש ביצירות הקודמות. בקטע הראשון ניתנים לשמש תארים אלהיים כמעט, "מדליק רבואות ניצנוצות", "בורא מאורות סנפירים" וכו', המדגישים את האימניפוטנציה שלו, ברמה ה" קוסמית. מאידך, נרמזים קווי הטרד" גיות, התטותיות שבו: "פו גוסס", "תכלתם ההולכת ונספה", "נשיקה אחרונה". פורש מקרן מערבית מ" תוך ים של אור", וכ"כ ב" (השווה תאור שקיעת השמש ב" ברלה חולה" 50—45). אמנם יש לזכור שבתחילת זו תיתפש כטראגית רק ברובד ה" אנושי, שאינו בר"חחיה מחדש; ב" תור עצמי שלם הוא עולם זה להלך טין אם אינך מנסה לשלב בתוכו את היסוד האנושי הזור לו מהותות.

ומש כמו ב"כחום היום" מועמ" דים אנו בקטע השני בדיוק על נסיון שילוב שכוה. הרקע הסיטואציוני של סמל זה הוא כמש אותו רקע עצמו שמצינו ב"כחום היום" — אף הפינה שבנד בית הסוהר. אולם — שם שם אנו עומדים בפני נסיונם של בני האדם לחקות את הטבע, הרי כאן מעין נסיון של הטבע לחקות את בני האדם ונסיון זה אינו מגוהר פחות. לפנינו גינה עלובה, ותלמים בה שניים, שלושה מאפלות עליהם ארבע אקקיות נוגות, גינה זו היא מעין היקוי למשטר הישן שברוסיה, לעולם החברתי שגילומי הממשי הוא "בית הסוהר, השמש גם בית הפ" קידות" האיסוריים הפורחים בנינה הם "זקנו של מלך" (טשרניחובסקי, תר" גם בהערה: זקנו של הצאר) א" בן פריצים מתפחל" (כלומר, על פי הע" רתו של טשרניחובסקי, פאניץ). פר" חי הגינה כולם, נוצרים מסודות קדומים" כיוון שהם — פרחים נטעו כבר הסבות" ועולם — עולמה של הסבתא גיטל וכד הנהושת העתיק שלה: "שכחי זמן וחליפות חיים שם חיי דור חולף, יסוריו וחלומותיו". האשליה הגדולה של הסבתא גיטל ושל משה אהרון "הצלוי" היא המע" מידה אף קטע זה: האשליה כי אפ" שרי מיוזג כלשהו בין עולם החכ" רה ועולם הפריחה. אירושי פרלליות בין ההליכים אנושיים וההליכים קוס" מיים. אולם האשליה מתנפצת יחד אל כתלי בית הסוהר שבצלו היא נרקמה: הקטע השלישי סמניסנו אל תוכו של בית האסורים, ושם, מתה בהרת האור, שם אין לשמש ולפרה טקום כלל. זו הממסית האחת למען האדם, וככל שינסה להתחמק — תמיד מוחזר הוא אליה.

שוכניו של בית הסוהר הם הריבו" לוציגורים, לאמור, אותם אנשים ש" השו בשקר שבפרללליות המדומה של המשטר הישן וחשקה נפשם — של סילון, של דוקטור, כשל רייזלה ב" "לביבות" — עולמם חדש והרמוני ראמת מהו א"פ" סיביר שלהם, שמה עשויה הריבולוציה לפתור את בעיית הקרע הטראגי שבין האדם ובין הטבע? שמה אין בית הסוהר אלא פונקציה של משטר מעוות ר" מעולל, והדיכויים אינה דיכויים" יה אקסיסטנציאלית אלא סוציאלית, ואפשר לתקנה עם תיקון החברה? אפשרות זו שולל טשרניחובסקי כפי הריבולוציגורים עצמם, ולא שלילה אחת אלא שולי שלילות, זו לפנים מוז, האסירים המהפכנים הנגים בש" אלה — בית הכלא, בניין ונותנים שתי תשובות שחיים היינו קוראים להן תשובות אקסיסטנציאליות. לא שתשובות אלו מפתיעות אותנו; מ" תוך "לביבות", "כחום היום" אפשר היה להקים ריקונסטרוקציה שלתן אפילו לא היתה לפנינו "הכף השבו" רה", אולם, כאמור, כאן ניתנים ה" דברים בערטיאליותם הרעיונית.

התשובה הראשונה תולה את בית הסוהר הראשון והטראגדיה הראשו" גה בעצם הפגשה שנפגש הילד ב" "קטה עם שמש", ב"בניית" וב"פר" פרי", שהוא "נאה משבלי הדגן". אה" בה גדולה זו שאתה הילד